

**«ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ
ՉԱՐԳԱՑՈՒՄ»
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱԿՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022**

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ	<u>ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԱՎՎՈՐՈՒՄԸ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ ՄԱՅՐԵՆԻԻ ԺԱՄԵՐԻՆ</u>
ԱՌԱՐԿԱ	<u>ՄԱՅՐԵՆԻ</u>
ՀԵՂԻՆԱԿ	<u>ԱԼՎԱՐԴ ԱՐԻՍՏԱԿԵՍՅԱՆ</u>
ՄԱՐԶ	<u>ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶ</u>
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ	<u>ՄԱՐԱԼԻԿԻ ԹԻՎ -2 -ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑ</u>

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն -----	3
Սովորողների արժեքային համակարգի ձևավորումը տարրական դասարաններում մայրենիի ժամերին -----	4
Եզրակացություն -----	17
Գրականության ցանկ -----	19

ՆԵՐԱՃՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Երեխայի արժեքային համակարգի ձևավորումը եղել և մնում է մայրենի լեզվի գերագույն նպատակներից մեկը: Այն մայրենի լեզվի ուսուցման տարրական օղակի հիմանական նպատակներից մեկն է: Իսկ արժեքային համակարգի բաղադրիչներն են մարդու բարոյական, գեղագիտական, հոգևոր, իմացական, մշակութային և էթիկական զագացումը, որն անհրաժեշտ է անձի ներդաշնակ, բազմակողմանի ձևավորման ու զարգացման համար: Արժեքների թվարկված բաղադրիչներից որևէ մեկին գերապատվություն տալը կնշանակի ոչ մանկավարժական մոտեցում խնդրին:

Չետագոտության օբյեկտը տարրական դասարաններում սովորողների արժեհամակարգի ձևավորման գործընթացի արդյունավետությունն ապահովող մեթոդական համակարգն է:

Չետագոտության առարկան տարրական դասարաններում արժեքային համակարգի ուսուցման գործընթացն է՝ աշակերտների անձի համոզմունքների և կարողությունների հարստացմանը նպաստող հնարավորություններով:

Չետագոտության նպատակը: Տարրական դպրոցում սովորողների արժեհամակարգի ճիշտ ձևավորումը և մատուցումը մայրենիի դասաժամերին:

Չետագոտության խնդիրներն են՝

1. բացահայտել արժեհամակարգի տեղն ու դերը մայրենիի ժամերին.
  2. վեր հանել բառակազմական վերլուծության և բառակազմական կաղապարների կիրառման դերը բառապաշարի հարստացման գործում
  3. մշակել թեմայի յուրացման արդյունավետությանը նպաստող զրույցներ, դիտումներ:
- Չետագոտության մեջ կիրառել եմ հետևյալ մեթոդները. դիտման և զրույցի, որոնք կնպաստեն կրտսեր դպրոցականների արժեհամակարգի ձևավորմանն ու զարգացմանը:

ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԱՎՈՐՈՒՄԸ

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԴԱՍԱՐԱՆԵՐՈՒՄ ՄԱՅՐԵՆԻԻ ԺԱՄԵՐԻՆ

«Արժեհամակարգ» հասկացությունը մանկավարժական գիտության մեջ ըմբռնվում է բավական լայն շառավիղով: Առավել ընդունված է այն ընկալումը, որ արժեհամակարգը մարդու բարոյական, գեղագիտական, հոգևոր, իմացական, մշակութային և էթիկական արժեքների համախումբն է, որը անհրաժեշտ է անձի ներդաշնակ, բազմակողմանի ձևավորման և զարգացման համար: Արժեքների թվարկված համախմբերից որևէ մեկին գերապատվություն տալը կնաշանակի ոչ մանկավարժական մոտեցում խնդրին: Արժեհամակարգը լիակատար է և համեմատաբար ավարտուն բոլոր ներառված համախմբերի ներդաշնակ փոխլրացման պայմաններում: Ահա թե ինչու «արժեհամակարգ» հասկացությունը զուրկե՛ նաև որոշակի ստույգությունից: Արժեհամակարգի ձևավորման և նրա հարաբերական կայունության ապահովման համար հանրակրթության բնակավառում կարևոր և անփոխարինելի նշանակություն ունեն բոլոր ուսումնական առարկաները, որոնց թվում, այնուամենայնիվ, արժեքների ձևավորման առումով չափազանց մեծ է հումանիտար ոլորտի ուսումնական առարկաների դերը: Մասնավորապես անգնահատելի է լեզվի և գրականության դերը՝ առանց նույնիսկ էականորեն տարաբաժանելու մայրենի և օտար լեզուների նշանակությունը այս խնդրի առնչությամբ:

Արժեհամակարգի մեջ կուտակված է անցյալի փորձը, որի յուրացումը աշակերտի մեջ ձևավորում է հայրենասիրություն, սեփական ժողովրդի պատմության, նրա ստեղծած մշակութային արժեքների, գիտական նվաճումների համար հպարտության զգացում: Իսկ ակտիվ ճանաչողական գործունեության պայմաններում ձևավորված գիտելիքները աշակերտների մոտ վերածվում են համոզմունքների և կարողությունների:

Ժամանակակից մանկավարժության համար խնդիր է դառնում սովորողների ազգային գիտակցության ձևավորումը սեփական ժողովրդի պատմության և մշակույթի հենքի վրա՝ չանտեսելով համամարդկային արժեքները: Կրելով դրանց ազդեցությունը և ներգործությունը, ընտրությամբ յուրացնելով դրանց ազդեցությունը՝ աշակերտը հաղորդակցվում է հասարակական մշակույթին և ձևավոնվում իբրև ստեղծագործական անհատականություն:

Աշակերտի արժեքների ձևավորման վրա ազդող գործոններից են ավանդական միջոցները, այսինքն՝ աշակերտի մեջ աշխարհի նկատմամբ վերաբերմունքի և հասարակության հետ

հարաբերության, սեփական անձի նկատմամբ վերաբերմունքի ձևավորումը ընտանիքի և սոցիալական միջավայրի միջոցով:

Ավանդական միջոցների յուրացումը լինում է չգիտակցված՝ վարքի ընդունված կազապարների ընդօրինակելու միջոցով: Մ. Մոնտենը ասել է ...«Մենք որքան ասես կարող ենք պնդել մերը, սակայն սովորույթն ու համընդհանուր կանոնները մեզ քարշ են տալիս իրենց հետևից»[6]:

Աշակերտի արժեքների ձևավորման վրա ազդող մյուս գործոնը տարիքայինն է, վարքի և շփման հարաբերությունների որոշակի մակարդակում: Այստեղ ամենակարևորը մանկավարժների կողմից «աշակերտների մեջ կյանքի նկատմամբ դրական վերաբերմունքի, ապրած յուրաքանչյուր օրվա համար ուրախության զգացում ապրելու ունակության ձևավորումն է»[6]:

Սովորողների արժեքների ձևավորման վրա ազդող մյուս գործոնը միջանձնային հարաբերություններն են (ծնողներ, ուսուցիչներ, հեղինակավոր մարդիկ, ընկերներ): Սովորողի արժեհամակարգի ձևավորման համար կարևոր է նաև բարոյական, գեղագիտական, ֆիզիկական դաստիարակությունը: Այս առումով շատ կարևոր է ուսուցման գործընթացի ճիշտ կազմակերպումը:

«... Երեխան, ուսումնասիրելով մայրենի լեզուն, միայն պատմական հնչյուններ չէ, որ սովորում է, այլ հոգևոր կյանք և ուժ է ըմպում մայրենի լեզվի մայրական կրծքից»

Կ. Դ. Ուշինսկի:

Տարրական դպրոցում լեզվի գործառնություններին լեզուների ուսուցման նպատակների համապատասխանությունը իր արտացոլումն է գտնում կրթության բովանդակությանը ներկայացվող պահանջներում:

Մայրենի լեզվի ուսուցման գործընթացում յուրացվում են հետևյալ արժեքները՝

- Գեղագիտական՝ խոսքի գեղեցկության և ներդաշնակության ընկալում, գեղագիտական հույզերի և ապրումների դրսևորում, գեղագիտական ճաշակի ձևավորում:
- Բարոյական՝ մարդկանց և շրջապատող աշխարհի փոխհարաբերությունների, երևույթների և իրադարձությունների համարժեք ընկալում:

Կրտսեր դպրոցականների զարգացման իմացական - ճանաչողական և հաղորդակցական գործունեությունը նպաստում է նրանց իմացական ու սոցիալական արժեքների ձևավորմանը, իսկ բարոյական և գեղագիտական արժեքների հիմնականում ձևավորվում են ընթերցանության համար նախատեսված գեղարվեստական նյութերի ուսուցման ընթացքում:

Ընդհանուր առմամբ արժեքային համակարգի ձևավորումը երեխաների մոտ նպատակ ունի ձևավորել անձ և քաղաքացի, որը պետք է՝

1. Գիտակցի սեփական մշակույթի՝ լեզվի, պատմության, արվեստի, ավանդույթների, ազգային այլ արժեքների կարևորությունն ու նշանակությունը և լինի դրանց կրողը:
2. Հարգի Հայաստանի պետական խորհրդանիշները. լինի հայրենասեր, կարևորի ազգային հիմնախնդիրների լուծման գործում իր մասնկացության անհրաժեշտությունը:
3. Գիտակցի, որ գիտությունը, արդիական տեխնոլոգիաները, կրթությունը մեծագույն արժեքներ են ժամանակակից աշխարհում:
4. Գիտակցի, որ իր համար կարևորագույն արժեքներ են գիտելիքները, աշխատանքային հմտությունները, մասնագիտական վարպետությունը:
5. Կարևոր բարոյական չափանիշները և քրիստոնեական ու համամարդկային արժեքները, լինի ազնիվ, գթասիրտ, արդարամիտ, օրինապահ, բարեկիրթ:
6. Կարևորի գեղագիտական արժեքները, գնահատի գեղեցիկը, բարին ու ճշմարիտը:
7. Գիտակցի իր տեղն ու դերը ընտանիքում և հասարակության մեջ, լինի նախաձեռնող, դրսևորի արժանավայել պահվածք:
8. Գիտակցի ծնողների, տարիքով մեծերի և փոքրերի, ընկերների և համայնքի նկատմամբ հարգանքի դրսևորման կարևորություն:
9. Հարգի մարդու իրավունքներն ու հիմնարար ազատությունները, լինի մարդասեր, հանդուրժող, քաղաքակիրթ, վերաբերմունք դրսևորի ուրիշ ժողովուրդների ներկայացուցիչների և նրանց մշակույթների հանդեպ:
10. Անաչառորեն գնահատի իր ուժերն ու կարողությունները՝ բացառելով սեփական անձի թերագնահատումը կամ գերագնահատումը:
11. Դրսևորի աշխատասիրություն, հնարամտություն, նպատակադրվածությունը, արժևորի ու գնահատի սեփական և այլոց աշխատանքը:
12. Մշտապես հոգ տանի իր առողջություն մասին, կարևորի մարմնակրթության դերը, հետևողական լինի առողջ ապրելակերպի և անվտանգ կենսագործունեության կանոնների կիրառման գործում:

Կրտսեր տաիքում բարոյագիտական պատկերացումները ձևավորվում են խաղերի միջոցով, որի ժամանակ իհայտ են գալիս համագործակցության և փոխօգնության իրական արժեքը: Խաղի ընթացքում տեղի է ունենում ակնկալիքների ճշտում, որոշ արարքների իմաստի

գիտակցում, տրվում է ընդունված որոշումների արդարացի գնահատական, լուծվում են վեճերն ու կոնֆլիկտներն: Խաղը երեխային դարձնում է գործուն սուբյեկտ, նպաստում անվստահ, կախյալ, վախկոտ երեխաների անհատական աճին ու զարգացմանը: Աշակերտներին պետք է օգնել իմաստավորելու որոշակի արժեքներ, այսինքն նշանց պետք է խրախուսել սեփական կենսափորձի և զանազան հարցադրումներ միջոցով որոշել, թե իրենք ինչպիսի մարդ են ուզում դառնալ, ինչպիսի ավանդույթներ արժե պահպանել: Օրինակ՝ «Օշականյան հյուրընկալություն» տեքստը (4-րդ դասարան) ընթերցելուց հետո աշակերտները պետք է բնութագրեն հեղինակին, լեհ լրագրողին, նրանց հյուրընկալող հայ գյուղացիներին: Աշակերտներին հարց է ուղղվում՝ ինչը դուր եկավ, ինչը դուր չեկավ: Նա ազատ է իր կարծիքը հայտնելու, տեսնել բացասական գծերը հյուրի, լրագրողի, նույնիսկ հայ գեղջկուհու նկարագրի մեջ: Շատ կարևոր է խրախուսել երեխային, ոգեշնչել որոշակի գործողությունների, ազդել նրա զգացմունքների վրա և այդպես նպաստել նրա մեջ որոշակի արժեքի ամրադնդմանը:

«Ժամանակակից կրթության միտումը համարվում է ավանդականից անցումը դեպի կրթության անհատական-կողմնորոշիչ տիպին, որը կրթական տեխնոլոգիայի առավել բարձր մակարդակ է»: Այս տեսանկյունով՝ կարևորվում են սովորողի անհատական զարգացման գործընթացները, այդ թվում՝ արժեհամակարգի ձևավորման խնդիրը: Անհերքելի է, որ մայրենիի ուսուցման գործընթացի արդիականացումը՝ սովորողների մեջ արժեքային համակարգի ձևավորման տեսանկյունից, ենթադրում է նաև ադեն մշակված և փորձարկված մեթոդների նորովի գործադրում ու վերամշակում, ինչպես նաև նորահայտ մեթոդների փորձարկում ու համադրում ինչպես նոր, այնպես էլ արդեն առկա և փորձարկված մեթոդների հետ: Նման մոտեցումն, ըստ էության, պետք է նպատակամիտված լինի առարկայի դասավանդման գործընթացի գործառույթային ընդլայնմանը, որի հիմնարար գործառույթներից մեկն էլ պետք է լինի արժեհամակարգի ձևավորումը: Այսինքն՝ առարկայի դասավանդումը չի սահմանափակվում միայն ուսուցողական, կրթադաստիարակչական այս կամ այն գործառույթով, այլ ներառում է գործառույթային ընդլայնված համակարգ՝ ուղղված սովորողների արժեհամակարգի ձևավորմանը, նրանց համակողմանի զարգացմանը, ուսումնական տարբեր խնդիրների կարգավորմանը: Առարկայի դասավանդումը արժեքային համակարգի ձևավորմանը նպատակաուղղելը հնարավոր է դասավանդումը բազմապլան, բազմաբովանդակ և ճկուն դարձնելու ճանապարհով, իսկ այդ ճանապարհը կարելի է հարթել այդ գործընթացում որոշակի նպատակներից և սպասվող արդյունքներից բխող մեթոդական

կառույցի շարունակական զարգացման հենքով: Ասվածի կարևորությունը փաստում է նաև այն հանգամանքը, որ կրթական համակարգը անընդհատ զարգանում է, իսկ մեթոդը ուսումնական գործընթացի կազմակերպման քարացած ձև չէ և ենթակա է նորացման ու զարգացման: Առարկայի դասավանդման գործընթացը միատարր չի կարող լինել: Այն «ստեղծվում է» ուսուցչի և սովորողների համատեղ գործունեությամբ՝ նախապես սահմանված նպատակի և խնդիրների ակնկալվող արդյունքների համաձայն, սակայն ենթակա է փոփոխությունների և պահանջում է ստեղծարար մոտեցում նաև մեթոդների գործադրման հարցում: Առարկայի դասավանդման գործընթացի կազմակերպման մեթոդի ընտրությունը կախված է ուսուցանվող ուսումնական նյութի թեմայից, դասի նպատակից: Տարրական դասարաններում այս կամ այն դասանյութի ուսումնասիրումը հիմնականում իրականացվում է ընթերցանության միջոցով, որը հնարավորություն է տալիս կազմակերպել երեխաների ինքնուրույն գործունեությունը և նպաստել նրանց մտածողության, տրամաբանական, հաղորդակցական, համագործակցային, ինքնուրույն գործունեության և ստեղծագործական ունակությունների զարգացմանը: Սակայն, ընթերցանությունը պետք է մշտապես զուգակցել նաև այլ՝ ինչպես ավանդական, այնպես էլ նոր՝ փոխգործուն կամ ինտերակտիվ մեթոդներով: Այս դեպքում՝ աշակերտները ոչ միայն ընթերցում են դասանյութը, այլ նաև նրանում պատկերվող իրողությունները, հերոսների արարքները, հատկանիշները փորձում են կապել, համադրել և համեմատել կյանքում, առօրյայում հանդիպող նմանատիպ իրավիճակների, խնդիրների հետ, գնահատել հերոսների արարքները, արտահայտել իրենց վերաբերմունքը այդ ամենի վերաբերյալ, հարցեր տալ: Ինքնուրույն ընթերցանության դասաժամերը սովորողների արժեքային համակարգի ձևավորմանն ի նպաստ դարձնելու համար առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձնել նաև աշակերտների համար այն իմաստավորելու և գիտակցական հիմքերի վրա դնելու խնդիրն, քանի որ ինքնուրույն ընթերցանության արդյունավետությունը մեծապես կախված է նրանից, թե երեխան որքանով է կարևորում տվյալ նյութի ընթերցումը և իմացությունը, ինչ է ակնկալում սովորել, բացահայտել, իսկ դրա համար երեխան պետք է գիտակցի, թե ինչով կարող է օգտակար լինել ընթերցվող նյութը, դրանից ստացված տեղեկատվությունը: Նա պետք է հստակ իմանա, թե ընթերցանությամբ ձեռք բերված գիտելիքները որտեղ կարող է կիրառել, սեփական կենսափորձում այն դիտարկել, վերաիմաստավորել ու համեմատել իրականության, առօրյա կյանքի կամ սեփական կենսափորձի նմանատիպ իրողությունների հետ: Նման մոտեցմամբ երեխայի մեջ որոշակի

վերաբերմունք է ձևավորվում ձեռք բերած գիտելիքների և ստացված տեղեկատվության առնչությամբ, որն էլ մեծ խթան է արժեքների տարբերակման, դրանք գնահատելու համար: Ստորև նկարագրվում են մայրենիի դասավանդման գործընթացի կազմակերպման օրինակներ՝ ուղղված սովորողների մեջ արժեքային համակարգի ձևավորման խնդրի լուծմանը: Մայրենիի 4-րդ դասարանի դասընթացում և ինքնուրույն ընթերցանության նյութերում նախատեսվում է հայ մեծագույն արվեստագետ Մարտիրոս Սարյանի կյանքի ու արվեստի վերաբերյալ ուսումնական նյութը: Աշակերտներին ինքնուրույն ընթերցանության նախատրամադրելու և բնագրային տեքստի բովանդակության նկատմամբ հետաքրքրություն ձևավորելու նպատակով ուսուցիչը հանդես է գալիս ներածական խոսքով և նշում, թե որքան կարևոր է ճանաչել մեծանուն մարդկանց, նրանց կյանքին ու գործին հաղորդակից դառնալով՝ օգտակար օրինակ վերցնել: Երեխաները հասկանում են, որ իրենց կյանքում տեղ կարող են գտնել հանճարների շատ արարքներ ու գործեր, որ նրանց ապրածն ու կենսափորձը կարող են ուղենիշ դառնալ ողջ կյանքի ընթացքում: Աշակերտների հետաքրքրության խթանմանը հաջորդում է բնագրային նյութի ընթերցումը: Երբ աշակերտներն արդեն ընթերցել են տեքստը, առաջարկվում է, որ իրենց կյանքից հիշեն ինչ որ դեպք՝ կապված ստեղծագործության բովանդակությանը: Այնուհետև «Մանրապատում» մեթոդով աշակերտներին առաջարկվում է դասանյութը վերապատմել հետևյալ կետերի համաձայն՝ ըստ հերթականության.

1. Ինչի՞ մասին էր տեքստը (երեխաները համառոտ վերապատմում են ընթերցածը կամ մեկ նախադասությամբ գրում):
2. Տեքստից ընտրել մի հղում \$րագա, ցիտատ, որը բնութագրում է ընթերցված նյութը: Այն դուրս գրել տեքստից:
3. Տեքստից ընտրել բնագրային նյութը բնութագրող մեկ բառ, օրինակ՝ արվեստագետը, նկարիչը, սարյանական նկարչություն և այլն:
4. Նկարել Էսքիզ կամ որևէ խորհրդանիշ, որն արահայտում է ընթերցված նյութի միտքը:
5. Շարունակել հետևյալ միտքը. «Ամենալավն այս տեքստում այն է, որ...»:

Ընթերցված նյութի մեկնաբանումն ու վերլուծությունն իրականացվում է խմբային աշխատանքով, որը կատարվում է մայրենիի դասագրքում տրված դասանյութի⁹ և ինքնուրույն ընթերցանության համար նախատեսված համապատասխան նյութերի¹⁰ օգնությամբ:

Ստեղծվում են 5 հոգանոց թեմատիկ խմբեր, որոնցից յուրաքանչյուրին տրվում է մեկական թեմա՝ «Պատառիկներ Սարյանի կյանքից», երբ ընթերցանության տեքստերից խմբի յուրաքանչյուր անդամ դուրս է գրում կամ իր բառերով վերաշարադրում Սարյանի կյանքի (մանկություն, երիտասարդություն, հայրենավեր գործ, զարմանահրաշ կտավների ստեղծման պատմություն և այլն) մասին պատմող որևէ դեպք կամ դրվագ, «Սարյանական արվեստը կամ ներկայակը»՝ Սարյանի կտավները միջազգային նկարչական ցուցահանդեսում, Ավետիք Իսահակյանի խոսքերը նրա արվեստի մասին, Սարյանական գույները՝ ըստ Լեոնիդ Վիլեսլավսկու, «Մանկություն, որտեղ ծնվեց նկարիչը»՝ կատարվում է «Գնում եմ արևի հետևից» նյութի հիման վրա, «Իմ հայրենիքը Սարյանի կտավներում»՝ կատարվում է ըստ «Հայաստանը կանչում է» ինքնուրույն ընթերցանության նյութի, «Նկարչի մարդկային նկարագիրը», երբ խմբում ընդգրկված աշակերտները տեքստից դուրս են գրում նկարչին բնութագրող տողերը, կատարում բնութագրական աշխատանք՝ ինտերակտիվ գրատախտակին գրելով նկարչին բնութագրող բառեր՝ ազգանվեր, մարդասեր, հայրենասեր, անկոտրում, կենսունակ, չհուսահատվող, նպատակասլաց, իսկ այս հատկանիշների մասին վկայող հատվածները դուրս են գրվում տեքստից: Խմբերում կատարված աշխատանքները ներկայացվում են խմբային քննարկման, փոխադարձ հարց ու պատասխանների միջոցով: Վերջում յուրաքանչյուր խմբի ավագ նշում է, թե նկարչի կյանքի, գործի, արվեստի, նրա արարքների մեջ հատկապես ինչն էր օրինակելի իրենց համար: Այս կերպ երեխաներն ինքնուրույն կարողանում են գնահատել և ճիշտ արժևորել համամարդկային կարևոր արժեքները՝ մարդասիրություն, հայրենասիրություն, գործի նվիրում, կյանքում բարին գործելու, մնայուն արժեքներ ստեղծելու կարևորում և գիտակցում:

Դասն ամփոփվում է խմբերի և ուսուցչի համատեղ աշխատանքով նախապես պատրաստված «Սարյանական գունապնակը տեսանկարաշարով», որում ներկայացվում են համացանցից, հանրագիտարաններից ու տեղեկատվական այլ աղբյուրներից ձեռք բերված նյութեր, սարյանական արվեստի նկարներ՝ երեխաների ընտրությամբ: Աշակերտներն ընթերցում են նաև տեսանկարաշարում ներկայացվող նկարների շուրջ իրենց փոքրիկ նկարագրական շարադրությունները: Այսպիսով, նկարագրված դասի ընթացքում ուսուցիչը հնարավորություն ունի հեղինակավոր անձի օրինակը դարձնել արժեքային դաստիարակության միջոց, այն ծառայեցնել սովորողների մեջ քաղաքական, իրավական, բարոյական, գեղագիտական, բնապահպանական և այլ գիտելիքներ ու վերաբերմունք սերմանելուն: Խմբային աշխատանքը

Նպաստում է սովորողների մեջ միմյանց նկատմամբ ուշադրություն, դժվարությունները միասին հաղթահարելու և միասին հաջողություններ ունենալու ձգտում ձևավորելուն, նրանք սովորում են լսել տարբեր, հակասական կարծիքներ, տեսակետներ, ընդօրինակել, գնահատել միմյանց:

Նման դասաժամերի ընթացքում սովորողների վրա մեծապես ներգործում են հեղինակավոր, հանրաճանաչ անձինք, որոնցից նրանք կարող են ստանալ արժեքների վերաբերյալ ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական մոդելներ: Ուսուցչի խնդիրը պետք է լինի սովորողների մեջ վերջիններիս առնչությամբ ճիշտ վերաբերմունք և գնահատական ձևավորելը:

Առաջին դասարանում ուսումնասիրվող նյութերում մեծ տեղ են գրավում խրատական առաձևերն ու ասացվածքները, որոնք արժեքային դաստիարակության մեծ նշանակություն ունեն: Այսպես՝ «Գիրք» բանաստեղծության ուսումնասիրումը զուգորդվում է «Գիրքը քո լավագույն բարեկամն է. Պահպանի՛ր գիրքը» 11 ասացվածքի ուսումնասիրությամբ: Վերջինս երեխաների մեջ սերմանում է սեր և հոգատարություն դեպի գիրքը: Նրանք հասկանում են գրքի կարևորությունը և բարեխղճորեն օգտագործում այն:

«Կորած օրը» ուսումնական նյութի մատչելի և հասկանալի մատուցմանը և այն արժեհամակարգի ձևավորմանն ուղղելուն մեծապես նպաստում են ժամանակը արժևորելու, կարևորելու և գնահատելու, երեխաների մեջ աշխատասիրություն սերմանող հետևյալ ասացվածքները. «Ժամանակը ոսկի է», «Ով ալարի, ոչ դալարի», «Գործը վաղվան մնաց՝ իմացիր՝ կորավ գնաց»: Երեխաների մեջ դեպի աշխատանքը սեր և դրական վերաբերմունք է սերմանում նաև «Աշխատանքը գեղեցկացնում է մարդուն» ասացվածքը:

«Աշխարհում ամեն բան կճարվի, բացի հորից ու մորից» առաձը ծնողասիրություն է սերմանում երեխաների մեջ, նրանց փոխանցում ծնողների կարևորության գաղափարը: Դաստիարակչական նշանակություն ունի «Մի՛ ասա, որ չլսես» առաձը: Այն փոխկապակցված է ուսումնական նյութի հետ և բխում է նրա հիմնական գաղափարից՝ ով ինչ անի, այն էլ կստանա: Առաձի ուսումնասիրմամբ երեխաները հասկանում են մարդկանց խրատներն ու խորհուրդները չանտեսելու, գնահատելու կարևորությունը: «Ստի ոտքերը կարճ են» 14 առաձի ուսումնասիրման հիմքում երեխաներին սուտ խոսելու երևույթի բացասական հետևանքներին ծանոթացնելն է: Այս կերպ նրանց մեջ արմատավորվում է ճշմարտախոսությունը, նրանք հասկանում են, որ սուտը չարիք է, որ ստախոսությամբ ցանկալի արդյունքին հասնել հնարավոր չէ և որ սուտը «կարճ կյանք ունի»:

Ընթերցվում է առաժը կամ ասացվածքը, բացատրվում իմաստը, երեխաները գտնում և ընթերցում են նախորդող ուսումնական նյութի մեջ առաժի կամ ասացվածքի հետ կապված հատվածը, փորձում գտնել ընդհանրություններ: Առաժների և ասացվածքների ուսումնասիրումը նպաստում է երեխաների արժեհամակարգի ձևավորմանը: Իմաստուն առաժներն ու ասացվածքները երեխաներին օգնում են գնահատել ինչպես իրենց արարքները, այնպես էլ ուրիշների գործողությունները:

Սովորողների անձի արժեքների ձևավորման առումով հանրակրթության մեջ առանձնակի նշանակություն ունեն նաև հայրենագիտական ստեղծագործությունները, որոնց ուսումնասիրումը դաստիարակչական ու կրթական կարևոր նշանակություն ունի հատկապես տարրական դպրոցում: Այդ ստեղծագործությունների ուսումնասիրմանը բավականաչափ տեղ է հատկացվում մայրենիի ուսուցման գործընթացում, որի արդյունավետ կազմակերպման համար պակաս կարևոր չեն նաև պատմական հուշարձաններ այցելությունները՝ վերջիններիս նպատակային և հետևողական կիրառման համատեքստում: Անհերքելի է հայրենագիտական ստեղծագործությունների ուսումնասիրման դասաժամերի արդյունավետ կազմակերպման կարևորությունն աշակերտների անձի համակողմանի զարգացման գործում, որն էլ ընդգծում է այդ գործընթացի արդյունավետ կազմակերպման կարևորությունը: Հայրենագիտական ստեղծագործությունների ուսումնասիրումը հույժ կարևոր է կրտսեր դպրոցականների բարոյակրթման, դաստիարակության, արժեքային համակարգի ձևավորման ու զարգացման համար: Այն մեծապես նպաստում է կրտսեր դպրոցականների մեջ դեպի հայրենի երկիրը, մայրենի լեզուն, ազգայինը սեր առաջացնելուն, ազգային ու հայրենանվեր վեհ գաղափարները սերմանելուն, մշակութային արժեքները ճանաչելուն, նրանց հասանելի և ընկալելի դարձնելուն, դրանք պահպանելու և սերնդեսերունդ փոխանցելու կարևորության գիտակցումը ձևավորելուն: Հայրենասիրական ստեղծագործությունների ուսումնասիրությունը մայրենիի դասագործընթացում կարևոր բաղադրիչ է: Հայրենասիրական թեմաներով ստեղծագործությունները բացառիկ տեղ ունեն մայրենիի դասագրքերում և ընթերցարաններում, ունեն դաստիարակչական մեծ արժեք, միևնույն ժամանակ արժեքային համակարգի ձևավորման արդյունավետ միջոց են: Հայրենասիրական ստեղծագործությունների ուսուցման ժամանակ սովորողների հայրենասիրական և բարոյական դաստիարակության խնդիրների լուծման գլխավոր պայմանը սովորողների՝ գրական ստեղծագործությունը խորությամբ հասկանալու, վերլուծելու, ինչպես նաև

ինքնարտահայտվելու կարողությունն է: Մայրենի լեզվի դասերին աշակերտները ուսուցչի ղեկավարությամբ կարդում են գրական ստեղծագործություններ: Ստեղծագործական գեղագիտական և բարոյական արժեքներն ընկալելու համար անհրաժեշտ է, որ խորհեն ընթերցածի շուրջ, ապրումակցեն հերոսներին, գնահատեն նրանց արարքները, իմաստավորեն նրանց խնդիրները, համեմատեն իրենց կյանքը գրական կերպարների կյանքի հետ, ձգտեն կատարել իրենց ընկալած բարոյական նորմերին համապատասխան արարքներ:

Մայրենիի դասագրքերում հայրենագիտական ստեղծագործությունների միջոցով աշակերտները ոչ միայն սովորում են կարդալ, ընկալել կարդացածը և վերարտադրել, այլև տեղեկություններ են ձեռք բերում Հայաստանի, նրա քաղաքների, բնության, հայ ժողովրդի պատմության, սովորույթների մասին, ինչպես նաև՝ բազմաթիվ աշխարհաճանաչողական գիտելիքներ, որոնք զարգացնում են նրանց գեղագիտական ճաշակը, մտածողությունը, նպաստում արժեքային դաստիարակության ներուժի ավելացմանը:

Մայրենիի երրորդ դասարանի դասագրքում 15 ներառված «Մեր հայրենիքի հերոս պաշտպանները» գլխագրով դասանյութն ու դրա հետ կապված՝ «Ասք լավաշի մասին», «Տիգրանն Ավարայրում» հայրենասիրական ստեղծագործությունները, «Ավարայրի ճակատամարտը» դասանյութը ազգային արժեքների համակարգի ձևավորման լավագույն միջոց են: Դրանցում արծարծվում են հայրենիքի, ազգայինի, հայրենիքի պաշտպանության, հայրենիքին նվիրվածության, հերոսականության, խիզախության, քաջության, խաղաղասիրության, ազատատենչ լինելու, բռնակալությունը, վախկոտությունը, ստրկամտությունն ու ենթակայությունը քննադատելու, իսկ ազատախոհ, հայրենանվեր, անձնուրաց պայքարը սատարելու գաղափարները, ինչպես նաև՝ հայրենիքի պաշտպան հերոսներին ճանաչելու, նրանց արարքները, հայրենիքի պաշտպանության անձնուրաց պայքարը ճիշտ գնահատելու և հասկանալու հիմնահարցեր: Դրանց միջոցով սովորողները տեղեկատվություն են ստանում հայրենիքի կայացման ու պաշտպանության դժվարին ճանապարհին տեղի ունեցած կարևորագույն պատմական իրադարձության՝ Ավարայրի ճակատամարտի ու պատմական հերոս, հայոց սպարապետ Վարդան Մամիկոնյանի, նրա անձնվեր պայքարի, անսահման հայրենասիրության մասին: Հասկանում և արժևորում են Էպոսի ուսումնասիրումը հայրենիքի հարատևման ու ամրակայման համար մայրենի լեզվի ու հավատի, դրանք պահպանելու վճռորոշ տեղն ու դերը:

Սովորողների մեջ արժեքային համակարգի ձևավորման հարցում մենք առանձնահատուկ կարևորում են նաև պատմական հուշարձանների ուսումնասիրման ազդեցությունը աշակերտների մասնավորապես՝ հայրենասիրական դաստիարակության գործում: Պատմական հուշարձանները մեր մշակույթի անբաժան մասն են, դրանց մասին իրազեկումը յուրաքանչյուր հայի հաղորդակից է դարձնում իր պատմությանն ու մշակույթին: Մայրենիի դասագրքերում և ընթերցարաններում գետեղված հայրենագիտական նյութերի և դրանց առնչվող պատմական հուշարձանների ուսումնասիրումը զուգակցում է ուսումնական գործընթացի մի շարք կարևոր նպատակներ՝ աշակերտների ճանաչողական գիտելիքների համալրում և հայրենասիրական դաստիարակության ձևավորում և ամրապնդում: Պատմական հուշարձաններ այցերը հայրենագիտական ստեղծագործության ուսուցման արդյունավետ ուղի են, քանի որ աշակերտներին առավել ընկալելի են դարձնում մատուցվող նյութը՝ միաժամանակ ունենալով դաստիարակչական մեծ ներգործություն: Օրինակ՝ «Սասունցի Դավիթ» ստեղծագործության ուսուցման ժամանակ, բացի հայկական էպոսի, նրա գլխավոր կերպարի մասին գաղափար տալուց, արձակ և չափածո ստեղծագործությունները արտահայտիչ կարդալու կարողությունների ձևավորումից, երեխաների մեջ պետք է դաստիարակել քաջություն, խիզախություն, հարազատ ժողովրդի անցյալի և ձեռքբերումների նկատմամբ ազգային հպարտություն, ձևավորել սեփական պատմությունը լավ իմանալու, ազգի մեծերին ճանաչելու և փառաբանելու ձգտում և սերմանել սեր, նվիրվածություն ազգի ու հայրենիքի նկատմամբ: Որպես նշված ստեղծագործության դասավանդման արդյունավետ ուղի՝ կարելի է ընտրել արտադասարանական աշխատանքը և երեխաներին տանել՝ Սասունցի Դավթի արձանը դիտելու: Առաջին դասարանում նպատակաուղղվում է երեխաների արժեհամակարգի ձևավորմանը, գեղեցիկը, բարին, մարդկայինը տեսնելու, ընկալելու, գնահատելու, լավն ու վատը, չարն ու բարին տարբերակելու կարողությունների, սիրո, հավատարմության, հայրենասիրության, ազնվության և այլ արժեքներ սերմանելուն: Կարծում ենք այս դասանյութի դաստիարակչական ներուժը կավելանա, եթե ուսուցչի կողմից կազմակերպվի հետաքրքիր էքսկուրսիա՝ վիրտուալ այց Սասունցի Դավթի արձանին: Դա կարելի է իրականացնել հետաքրքրական նկարաչարի ստեղծմամբ ու այն սահիկահանդեսով ներկայացնելու միջոցով: Կարելի է այդ աշխատանքում ներգրավել նաև երեխաներին, նրանց առաջադրելով՝ համացանցից ընտրել Սասունցի Դավթի արձանը պատկերող լուսանկար, պատրաստել դրա վերաբերյալ փոքրիկ բնութագիր և այդ բնութագրերը ներկայացնել

Նկարաչարի ցուցադրության ընթացքում: Այս կերպ, կարծում ենք, որ երեխաները հավելյալ տեղեկատվություն կստանան Սասունցի Դավթի հերոսական կերպարի, նրա արձանի մասին, վիրտուալ այցը կդառնա օժանդակ միջոց սերմանելու նրանց մեջ հայրենասիրություն, հայրենի հողին, ջրին, ծառ ու ծաղկին, բառ ու բանին հոգեհարազատություն: Հնարավորության դեպքում՝ կարելի է կազմակերպել նաև իրական այցելություն Սասունցի Դավթի արձանին:

Երեխաներին պետք է բացատրել՝ ժողովրդական հզոր հոգին է կուտակված այդ արձանի մեջ: Միշտ լավատես մեր ժողովուրդը անմահացրել է իր հերոս Սասունցի Դավթին՝ նրան դարձնելով իր անմահ հերոսը, իր լավագույն հատկանիշների ու առաքինությունների կրողը: Պատահական չէ, որ արձանին նայելիս թվում է՝ սիրելի հերոսը շարժման մեջ է: Ժողովրդի ազատատենչ ոգին մարմնավորող հերոսը, Քուռկիկ Ջալալին հեծած, մարմնավորում է դարեր շարունակ հայ ժողովրդի ունեցած ազատատենչ ոգին, այն նաև ազգային խորհրդանիշների խտացում է: Սասունցի Դավթի ձեռքերում կայծակի թուրն է՝ միշտ դիմադրելու նվաճողներին: Ձիու սմբակների տակ՝ ժայռի անկյունում, բրոնզե թասն է, որը կարծես հայ ժողովրդի համբերության խորհրդանիշը լինի: Դավիթը թուրը կարծես գերանդու նման է բռնել, ճիշտ և ճիշտ իր աշխատավոր ժողովրդի նման, բայց նաև հայրենիքին սպառնացող վտանգի պահին միշտ պատրաստ է կռվել ժողովրդի ազատությանը բռնացող թշնամիների դեմ:

Սովորողներին հայրենիքի մշակույթին հաղորդակից դարձնելը կրթական գործընթացի բաղկացուցիչ մասն է և վերահսկվում է հետևյալ ուղղություններով՝ սովորողների դաստիարակվածության աստիճանը, դասողեկական աշխատանքի որակը, ծնողների մասնակցությունը դաստիարակության գործընթացին, համադպրոցական միջոցառումների անցկացման որակը, ռազմահայրենասիրական մասսայական աշխատանքներ, լրացուցիչ կրթության կազմակերպում և պարապմունքների որակը, բարոյական և գեղագիտական դաստիարակության կազմակերպում, վերականգնողական աշխատանք մանկավարժորեն բարձիթողի երեխաների հետ:

Այսպիսով՝ մայրենիի դասավանդման ընթացքում ուսումնական տարաբնույթ նյութերի նպատակային ուսումնասիրումը, այդ թվում՝ պատմական հուշարձանների ուսումնասիրումը հայերնագիտական թեմաների, ի թիվս այլ թեմաներով ստեղծագործությունների, ուսուցման ժամանակ ոչ միայն համալրում է աշակերտների գիտելիքները, զարգացնում է նրանց մտածողությունը, այլև ներարկում է նրանց մեջ սեր հայրենիքի պատմության ու մշակույթի

Նկատմամբ, բարձրացնում է հայրենասիրական դաստիարակությունը: Պատմական հուշարձանների ուսումնասիրման գործընթացը ուսուցիչը կազմակերպում է որպես արտադասարանական աշխատանք՝ զուգակցելով ուսուցանվող թեմային: Պատմական հուշարձանների վերաբերյալ ստացած գիտելիքները աշակերտները շարունակաբար լրացնում և համալրում են հետազոտական և խմբակային, համագործակցային աշխատանքներով՝ ձեռք բերած գիտելիքները հետագայում կիրառելով նաև կազմակերպվող միջոցառումների ժամանակ: Նմանատիպ աշխատանքները արժեքային համակարգի ձևավորման հիմնաքարերից են:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Չետագոտական աշխատանքից հանգեցինք հետևյալ եզրակացության:

Արժեքների հանդեպ ճիշտ վերաբերմունքը ու դրա կարևորության գիտակցումը արմատավորվում են տարրական դպրոցում, ուստի հարկավոր է մայրենիի դասաժամերը հնարավորինս ճիշտ և արդյունավետ կազմակերպել դրանք նպատակաուղղելով ինչպես երեխաների գիտելիքների, կարողությունների, ինքնուրույնության, ստեղծագործական մտածողության, այնպես էլ արժեքային համակարգի ձևավորման խնդրի լուծմանը:

Տարրական դասարաններում մայրենիի դասաժամերի հիմնական խնդիրները պետք է բխեն զարգացնող և ձևավորող ուսուցում ապահովելու հայեցակետից:

Առարկայի դասավանդման գործընթացի արդյունավետ կազմակերպման հիմքում ժամանակակից մեթոդներն են, քանի որ դրանք հնարավորություն են ընձեռում աշակերտներին ինքնուրույն ձեռք բերել, կառավարել, մշակել, գնահատել, վերլուծել ուսումնասիրվող նյութը և, դրա հիման վրա, ինքնուրույն որոշում կայացնել, աշխատել խմբերով, տեսնել սեփական աշխատանքի արդյունքն ու գնահատել այն, կատարել համատեղ խմբային ու համագործակցային աշխատանք, լինել պատասխանատու և հետևողական այդ աշխատանքի համար, գնահատել ինչպես իրենց, այնպես էլ մյուսների կատարած աշխատանքի արդյունքները, առավել ակտիվորեն ներգրավվել դասապրոցեստում:

Մայրենիի դասընթացը ներառում է գրական հարուստ ժառանգության, այդ թվում՝ բանահյուսական ստեղծագործությունների բազմաթիվ նմուշներ, որոնց ուսումնասիրումը նպատակաուղղվում է նոր սերնդին ճիշտ դաստիարակելու, բարոյակրթելու, նրա արժեհամակարգը ձևավորելու, ժողովրդական մտածելակերպը, բանիմացությունը, խորիմաստ և մշտապես արդիական, կյանքի տարբեր բնագավառներն ընդգրկող մտքերը նրան հասանելի դարձնելու, բարոյական արժեքներ, շրջապատող աշխարհի նկատմամբ վերաբերմունք, համատեղ աշխատելու՝ համագործակցելու կարողություններ ձևավորելու մշտապես գործին:

Առարկայի դասավանդման ընթացքում մեծ տեղ է հատկացվում նաև ուսումնական նյութերն արդիականացնելու անհրաժեշտությանը, որը հնարավոր է իրագործել այդ նյութերի ուսումնասիրման գործընթացը համապատասխանեցնելով ինչպես սոցիալական և կրթական

պահանջներին, այնպես էլ գրագետ, գեղեցիկ և հարուստ բառապաշարով, բանիմաց և տարբեր իրավիճակներում կողմնորոշվելու կարողությամբ օժտված, արժանապատիվ սերունդ կրթելու և դաստիարակելու նպատակից բխող խնդիրները հնարավորինս արդյունավետ կերպով լուծելուն:

Չետագոտությունը ցույց է տալիս, որ եթե մենք ցանկանում ենք աշակերտների գիտելիքները լինեն մնայուն, ապա ուսուցանվող նյութը պետք է մատուցենք այնպես, որ հետաքրքրի աշակերտներին, իրենք ձգտեն լինել ստեղծագործ-հետազոտողի դերում, իսկ այդ հարցում մեզ օգնության են գալիս փոխներգործուն մեթոդները և խաղային տեխնոլոգիաները: Մինևույն ժամանակ պետք է ընտրվի դասավանդման այնպիսի մեթոդաբանություն, որտեղ հարգված կլինեն ժողովրդավարական արժեքները, որի արդյունքում աշակերտները կարժևորեն մարդկային արժանապատվությունը, արդարությունը, կտվորեն հարգել դիմացինին, կարեկցել, լսել և համագործակցել միմյանց հետ: Պետք է ապահովել նաև կրթական այնպիսի միջավայր, որտեղ աշակերտները կարողանան ներկայացնել իրենց հույզերը, գաղափարները, սովորեն գնահատել մշակույթը՝ որպես մարդկային զգացմունքների դրսևորման միջոց, ապրել հպարտության և բարձր ինքնագնահատման զգացումներ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գալստյան Ա., Խարազյան Ռ., Ավագյան Լ., Բալայան Ա., Ինքնուրույն ընթերցանության նյութեր, 4-րդ դասարան, Երևան, 2012
2. Գյուրջինյան Դ., Յեքեքյան Ն., Մայրենի 3, ԷԴԻԹ ՊՐԻՆՏ, Երևան, 2008
3. Թորոսյան Կ., Խաչատրյան Յ., Սարգսյան Վ., Չիբուխչյան Կ., Մայրենի 4, Երևան, 2009, Սարյանի նկարներում շողշողում է Յայաստանի հավերժությունը
4. Քյուրքչյան Ա., Տեր-Գրիգորյան Լ., Մայրենի 1, Երևան, 2010
5. Ուսուցման ժամանակակից մեթոդներ, հևարներ, վարժություններ, ԿԱԻ, Վանաձոր, 2008
6. Карандашов П., Жизнь без страха смерти// М., 1999: